

بررسی عملکرد شیلات در برنامه اول و دوم توسعه

نویسندگان: علی اصغر اسماعیل نیا*
افشین عادل۱**

چکیده

ایران بیش از ۲۷۰۰ کیلومتر مرز آبی دارد. و بدین روی، ظرفیت بالقوه فراوانی را در زمینه امور شیلاتی داراست. این منابع عظیم دریایی از جنبه اقتصادی برای کشور با اهمیت می‌باشد. این زیربخش اقتصادی به لحاظ تأمین بخشی از موارد پروتئینی، ایجاد امنیت غذایی، ایجاد درآمد ارزی و اشتغال‌زایی، نقش مهمی دارد. در سال ۱۳۷۸، سهم این زیر بخش از اشتغال کل کشور ۰/۸۱ درصد، از تولید ملی ۰/۲۹ درصد و از صادرات غیرنفتی ۱/۵ درصد بوده است.

شناخت وظایف، هدف‌ها و برنامه‌های این زیربخش مهم اقتصادی و ارزیابی عملکرد این زیربخش با آنچه در برنامه‌های توسعه اقتصادی اول و دوم برای آن در نظر گرفته شده بود، گام مؤثری در جهت بهبود وضعیت عملکرد این زیربخش و استفاده بیشتر از ظرفیت بالقوه موجود آن می‌باشد. در این گزارش، به بررسی وضعیت عملکرد شیلات کشور در طی دو برنامه اول و دوم توسعه می‌پردازیم. نتایج بررسی نشان می‌دهد که در حوزه تأمین شرایط لازم برای افزایش توان صیادی و رشد و گسترش میزان صید، و به تبع آن، رشد و گسترش مصرف ماهی و سایر آبزیان، عملکرد شیلات

* دانشجوی دوره دکتری اقتصاد و کارشناس دفتر انرژی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور

** کارشناس دفتر کشاورزی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور

مطلوب نبوده است. در حوزه تکثیر و بازسازی ذخایر نیز به رغم رشد مطلوب تولید بچه ماهی، ماهیان رهاسازی شده در دریا رشد مطلوبی نداشته‌اند. به طوری که بهره‌برداری از آب‌های شمال با مخاطره مواجه خواهد بود. در حوزه سرمایه‌گذاری نیز عملکرد شیلات مطلوب بوده است اما در زمینه صادرات، به واسطه کم تجربه بودن (بخش خصوصی) و عدم تلاش مضاعف برای بازاریابی سایر فرآورده‌های شیلاتی (بجز خاویار) شرکت شیلات نتوانسته سهم مناسبی را از صادرات برای این محصولات کسب نماید.

مقدمه

دریا یک منبع گران بها برای انسان‌هاست، منبعی که می‌تواند نقش عظیمی در تأمین سلامتی انسان و تغذیه خوب و مطلوب آن داشته باشد. وجود منابع عظیم آبزیان دریایی از دیرباز مورد توجه بشر بوده و به موازات پیشرفت صنعت و فن‌آوری، هر روز بر ابعاد آن افزوده شده است. اما افزایش جمعیت جهان، محدود بودن منابع دریایی و به سقف رسیدن صید از این منابع در ایران و جهان موجب شده تا بهره‌برداری از فعالیت‌های آبی پروری مورد توجه بیشتری واقع شود. امروزه براساس آخرین آمار منتشره (در سال ۱۹۹۸) از سوی سازمان خواربار و کشاورزی (فائو) بهره‌برداری معادل ۱۱۷/۱ میلیون تن از آبزیان در جهان صورت می‌گیرد که با توجه به قابلیت‌های روبه رشد آبی‌پروری در مقابل صید از دریاها، رقمی معادل ۳۹/۴ میلیون تن سهم آبی‌پروری بوده که در دهه گذشته رشدی معادل ۱۰/۲ درصد داشته است. اهمیت شیلات از بعد سیاسی و اجتماعی در معرفی جمهوری اسلامی به جهانیان در بعد روابط خارجی و صادرات محصولات مرغوب دریایی، اهتزاز پرچم جمهوری اسلامی بر فراز شناورهای فعال بر پهنه آب‌های نیلگون شمال و جنوب و آب‌های بین‌المللی به منظور اعتلای سیاسی و اقتدار ملی، محرومیت زدایی و جلوگیری از مهاجرت جمعیت از مناطق مرزی و روستایی و برقراری تندرستی در جامعه به عنوان غذای سلامتی نیز حایز اهمیت است.

ایران ۲۷۰۰ کیلومتر مرز آبی در شمال و جنوب دارد که علاوه بر ظرفیت آب‌های داخلی به صورت بالقوه دارای امکانات و منابع غنی در زمینه امور شیلاتی می‌باشد. این منابع عظیم به کشور امکان

می‌دهد با سرمایه‌گذاری لازم برای بهره‌برداری از ذخایر آبزیان، در تأمین قسمتی از پروتئین مورد نیاز جامعه اقدام نماید. این سرمایه‌گذاری، از جهات مختلف، در اقتصاد کشور اهمیت شایانی دارد. سرمایه‌گذاری در این رشته، نه تنها موجب تأمین بخشی از نیاز جامعه به گوشت و فرآورده‌های آن می‌شود، بلکه موجب ایجاد اشتغال، ایجاد صنایع جنبی، و مهم‌تر از آن، ایجاد درآمد ارزی برای کشور می‌گردد.

امروزه در دنیا توجه به تولید عمدتاً از این دید صورت می‌گیرد که کشور در تولید آن کالا بتواند مزیت کسب نموده و با هزینه‌ای کمتر نسبت به واردات آن، کالای مورد نیاز را در کشور تولید نماید. اما نکته‌ای که در مورد ایران باید مورد توجه قرار داد، این است که توجه به شیلات و افزایش سهم گوشت ماهی در کل مصرف گوشت خانوارها، نه تنها از جنبه اقتصادی، بلکه به دلیل وجود منابع عظیم آبی، به صرفه می‌باشد. همچنین به واسطه آن که این زیربخش نیاز چندانی به سرمایه ارزی و فن‌آوری وارداتی و پیشرفته ندارد و امکان استفاده از خاک‌های نامناسب که مستعد سایر سرمایه‌گذاری نیست برای آبی‌پروری وجود دارد، با نرخ بازدهی سرمایه‌گذاری مناسب، برای کشور، درآمد ارزی شایان توجهی به ارمغان می‌آورد. شرکت سهامی شیلات ایران متولی امور، در این زیر بخش می‌باشد و تمام برنامه‌ریزی‌ها و حمایت‌های لازم در جهت افزایش سهم این فرآورده در سبد مصرفی خانوارها، افزایش تولید، افزایش صادرات، بازسازی ذخایر آبزیان و توسعه پرورش ماهی و میگو توسط این شرکت صورت می‌گیرد. در این مقاله، ضمن بررسی نقش و جایگاه شیلات در اقتصاد ملی، عملکرد این شرکت را به عنوان متولی امور آبزیان کشور طی برنامه‌های اول و دوم توسعه ارزیابی می‌نماییم.

۱. وضعیت شیلات ایران و جهان

براساس آخرین آمار منتشره توسط سازمان خواربار و کشاورزی، در سال ۱۹۹۸ تولید آبزیان در جهان ۱۱۷/۱ میلیون تن بوده است که ۷۳/۷ درصد آن از طریق صید و ۲۶/۳ درصد آن از طریق آبی‌پروری حاصل شده است. به رغم آن که بهره‌برداری صید از آب‌ها در سال‌های اخیر ثابت مانده

است، آبی‌پروری آینده رو به رشدی دارد.

تولید آبی‌پروری جهان با احتساب تولید گیاهان آبی ۳۹/۴ میلیون تن بوده است که نسبت به ۱۰ سال پیش از آن (سال ۱۹۸۸) از رشد ۱۰/۲ درصدی برخوردار بوده است. در همین سال (۱۳۷۷) تولید آبی‌پروری در ایران ۷۲۰۰۰ تن بوده است (ایران تولید گیاهان آبی ندارد) که ۱۸٪ درصد از تولیدات آبی‌پروری دنیا می‌باشد. ضمن آن که میزان تولید فوق ۱۶ درصد تولیدات شیلاتی کشور را تشکیل می‌دهد و بقیه آن (۸۴ درصد) از محل صید حاصل می‌شود. در خصوص تولید آبزیان، چین با ۲۰ میلیون تن تولید و بهره برداری از آبزیان در رتبه اول دنیا قرار دارد.

ارزش صادرات آبزیان جهان در سال ۱۹۹۸ حدود ۵۱/۳ میلیارد دلار بوده که ۴۷ میلیارد دلار آن به قاره آسیا اختصاص داشته است و سهم کشور ایران از این صادرات ۵۲/۳ میلیون دلار بوده که درصد بسیار ناچیزی از صادرات دنیا می‌باشد. کشور تایلند با ۴ میلیون تن صادرات در رتبه اول کشورهای دنیا قرار دارد و این در حالی است که مقدار صادرات آبزیان ایران ۶۸۰۰ تن بوده است. در صادرات خاویار وضعیت تا اندازه‌ای بهتر است و ایران با داشتن سهمی معادل ۵٪ درصد مقدار صادرات خاویار دنیا به لحاظ ارزش صادرات سهمی معادل ۱۱/۶ درصد را داراست که این نشان از کیفیت و ارزش زیاد خاویار صادراتی ایران نسبت به سایر کشورها دارد.

تولید آبی‌پروری دنیا عمدتاً در خارج از آب‌های داخلی انجام می‌شود، به طوری که در دنیا ۴۷/۵ درصد تولید آبی‌پروری در آب‌های داخلی انجام می‌شود. تولید و پرورش ماهیان دریایی و به‌ویژه نرم‌تنان که در دهه گذشته (۱۹۸۸-۱۹۹۸) در دنیا از رشدی معادل ۴۳/۷ درصد برخوردار بوده است در کشور هیچ توجهی به آن نشده است. مصرف سرانه (سالانه) آبزیان در جهان، به طور متوسط، ۱۵/۷ کیلوگرم می‌باشد و این رقم برای ایران حدود ۵ کیلوگرم است که نشان از عدم توجه به این نوع پروتئین در رژیم غذایی و الگوی مصرف افراد جامعه دارد.

بدین ترتیب، شرایط آبی‌پروری در کشور با استانداردهای موجود دنیا بسیار فاصله دارد که در جهت تقویت وضعیت تولید، و در مرحله بعدی، الگوی مصرف می‌توان از روش‌های نوین صید، مانند لانگ لاین، ترال، پرساین و صید با نور و روش‌های جدید آبی‌پروری، از جمله پرورش ماهی در قفس، شالیزار و سیستم مدار بسته بهره گرفت تا شرایط تولید و بهره برداری از آبزیان بهبود یابد.

۲. نقش شیلات در اقتصاد ملی

شیلات یکی از زیر بخش‌های مهم بخش کشاورزی در اقتصاد می‌باشد. این زیربخش که در برگیرنده فعالیت‌های صید و پرورش آبزیان در کشور است، به واسطه ذخایر دریایی و منابع آبی شایان توجه در کشور، از اهمیت خاصی برخوردار است. این زیربخش اقتصادی، به لحاظ تأمین بخشی از منابع پروتئینی کشور در ایجاد امنیت غذایی، درآمد ارزی و اشتغال زایی و همچنین به علت وجود ظرفیت‌های بالقوه فراوان برای کمک به رشد و توسعه اقتصادی کشور، بسیار با اهمیت می‌باشد. جدول ۱، ارزش افزوده صادرات غیر نفتی و اشتغال را در کل کشور و در زیربخش شیلات طی دوره ۱۳۶۸-۱۳۷۸ نشان می‌دهد.

براساس این جدول، رشد تولید ناخالص داخلی طی این دوره، به طور متوسط، سالانه $5/4$ درصد بوده و رشد ارزش افزوده بخش شیلات، به طور متوسط، سالانه $3/2$ درصد بوده است. این امر موجب شده که سهم زیربخش شیلات از تولید ملی از رقم $29/0$ درصد در سال ۱۳۶۸ به $23/0$ درصد در سال ۱۳۷۸ کاهش یابد. سهم شیلات از صادرات غیر نفتی کشور نیز از $4/7$ درصد در سال ۱۳۶۸ به $1/5$ درصد در سال ۱۳۷۸ کاهش یافت و همگام با افزایش صادرات غیر نفتی کشور طی دوره مورد بررسی، صادرات زیربخش شیلات تنها $8/6$ درصد افزایش یافت که نسبت به افزایش $33/1$ درصدی در صادرات غیرنفتی، رقم ناچیزی می‌باشد.

سهم شیلات نیز از اشتغال کل کشور از $51/0$ درصد در سال ۱۳۶۸ به $81/0$ درصد در سال ۱۳۷۸ افزایش یافت که نشان از افزایش شاغلان به میزان 102 درصد در زیر بخش شیلات طی دو برنامه دارد. این در حالی است که اشتغال کل کشور تنها 27 درصد افزایش یافته است. این نکته بیانگر آن است که ظرفیت بالقوه زیر بخش شیلات در جذب نیروی انسانی و ایجاد اشتغال به مراتب بالاتر از سایر بخش‌ها می‌باشد.

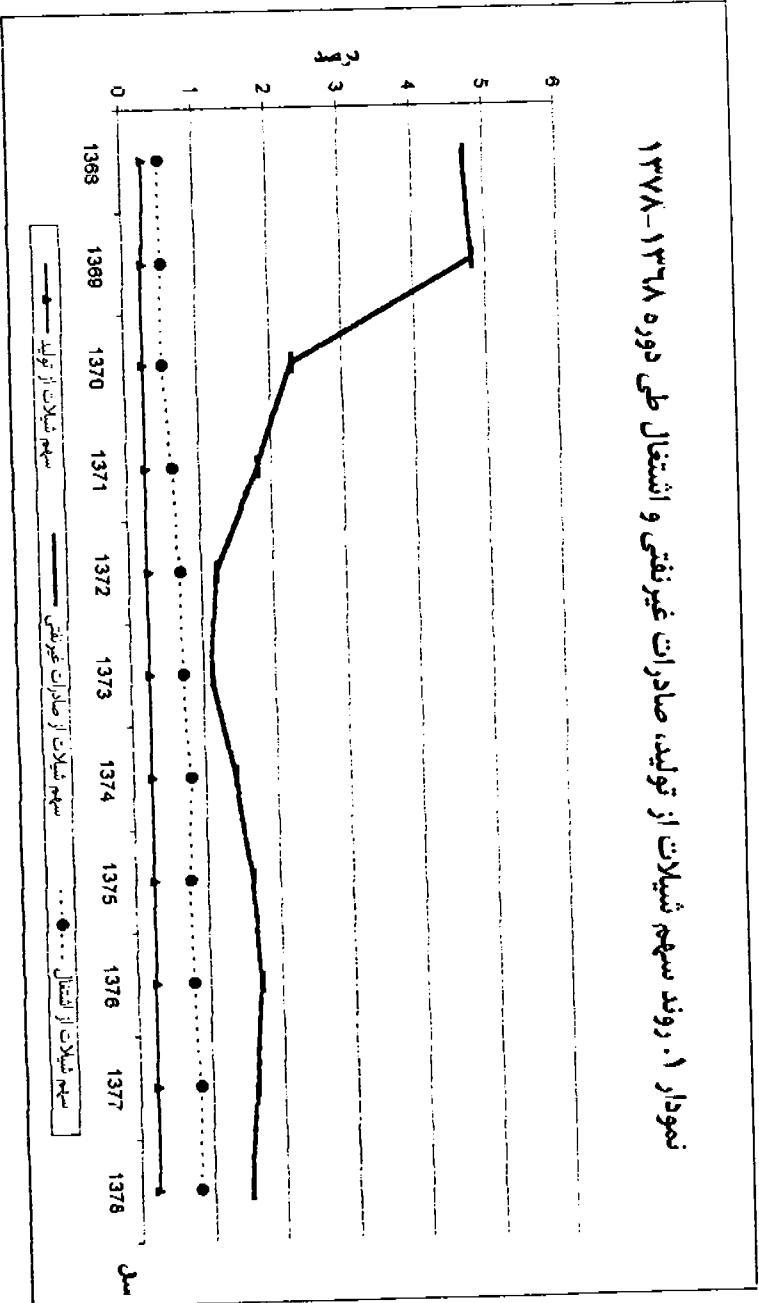
نمودار ۱ روند سهم شیلات از تولید ناخالص داخلی، صادرات غیر نفتی و اشتغال را طی دوره ۱۳۶۸-۱۳۷۸ نشان می‌دهد. براساس این نمودار، سهم شیلات از صادرات غیر نفتی طی سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۴ شدیداً کاهش یافته است که دلیل عمده آن افزایش صادرات غیر نفتی محصولات دیگر بوده است. ضمن آن که سهم شیلات از تولید و اشتغال تقریباً دارای روند یکنواخت بوده است.

جدول ۱.۱ ارزش افزوده، صادرات غیر نفتی و اشتغال در کل کشور و زیر بخش شیلات

سال	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳	۱۳۷۲	۱۳۷۱	۱۳۷۰	۱۳۶۹	۱۳۶۸	عنوان
تولید ناخالص داخلی (میلیارد ریال ثابت ۶۹)	۲۸۱۹۱۲/۴	۲۷۵۲۴/۵	۲۵۸۹۹/۷	۲۳۸۱۰/۲	۲۲۶۷۸/۵	۲۰۱۲۳	۳۷۸۱۸/۸	۳۸۵۳۱/۸	۳۳۵۷/۳	۳۳۷۸۸/۴	۲۸۷۶۵/۴	
ارزش افزوده شیلات (میلیارد ریال ثابت ۶۹)	۱۱۳/۶	۱۱۰/۳	۱۱۰/۳	۱۱۰/۸	۱۰۵/۴	۹۶/۵	۱۰۱/۷	۹۷/۶	۹۰/۴	۸۶/۸	۸۲/۹	
سهام شیلات از تولید ناخالص داخلی (درصد)	۰/۳۳	۰/۳۳	۰/۳۳	۰/۳۵	۰/۳۵	۰/۳۴	۰/۳۶	۰/۳۵	۰/۳۴	۰/۳۶	۰/۳۹	
صادرات شیلات (میلیون دلار)	۲۳۵۶	۲۱۸۵	۲۹۱۰	۳۱۲۰	۳۳۵۷	۲۸۳۱	۳۳۷۷	۲۹۸۸	۲۶۴۹	۱۳۱۲	۱۰۴۴	
صادرات شیلات (میلیون دلار)	۵۳/۳	۵۲/۳	۴۹/۷	۴۸/۷	۴۴/۸	۵۱/۹	۴۴/۸	۵۵/۴	۶۱/۴	۶۳/۶	۴۹	
سهام شیلات از صادرات (میلیون دلار)	۱/۵	۱/۶	۱/۷	۱/۶	۱/۳	۱/۱	۱/۲	۱/۸	۲/۳	۴/۸	۴/۷	
غیرنفتی (درصد)												
اشتغال کل کشور (هزار نفر)	۱۵۱۷۷	۱۴۸۱۱/۳	۱۴۳۲۵	۱۴۵۷۷/۶	۱۴۰۸۷/۴	۱۳۷۷۱/۶	۱۳۵۰۷/۵	۱۳۳۶۸/۳	۱۳۰۹۶/۶	۱۲۳۳۳/۸	۱۱۹۳۷/۴	
اشتغال در زیربخش شیلات (هزار نفر)	۱۲۲/۹	۱۲۲/۳	۱۱۷/۲	۱۰۸/۴	۱۱۱/۸	۹۷/۳	۹۳/۳	۸۲/۴	۶۸/۲	۶۴/۱	۶۰/۸	
سهام شیلات از اشتغال کل کشور (درصد)	۰/۸۱	۰/۸۲	۰/۷۶	۰/۷۴	۰/۷۹	۰/۷۱	۰/۶۹	۰/۶۲	۰/۵۲	۰/۵۲	۰/۵۱	

منابع: حساب‌های ملی ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مرکز آمار ایران، گزارش‌های اشتغال دفتر اقتصاد کلان سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و سالنامه آماری شیلات ایران.

نمودار ۱. روند سهم شیلات از تولید، صادرات غیر نفتی و اشتغال طی دوره ۱۳۶۸-۱۳۷۸

۳. شناخت هدف‌ها و وظایف شیلات مطابق اساسنامه

شرکت سهامی خاص شیلات ایران در اجرای لایحه قانونی مورخ ۱۳۵۹/۲/۶ شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران، مبنی بر انتزاع شرکت سهامی شیلات جنوب ایران از وزارت دفاع ملی و ادغام آن در شرکت سهامی شیلات ایران وابسته به وزارت کشاورزی و عمران روستایی تأسیس گردید. که در تاریخ ۱۳۶۶/۶/۲۹ بنا به پیشنهاد سه قوه و موافقت حضرت امام (ره) شرکت شیلات از وزارت کشاورزی به وزارت جهاد سازندگی واگذار شد.

طبق اساسنامه شرکت شیلات، هدف از تشکیل این شرکت، به شرح زیر است.

- در شمال، برای صید ماهی و تهیه محصولات مربوطه و حفظ و ازدیاد نسل ماهی، ایجاد کارخانجات و هرگونه امور بازرگانی و معاملات مجاز مربوط به صنعت ماهی در حوزه دریای خزر.
- در جنوب، بهره‌برداری از محصولات دریای خلیج فارس و دریای عمان، توزیع و فروش و مصرف و تبدیل محصولات مزبور در داخل کشور و یا صادرات آن به خارج از کشور.
- کوشش در جهت بهبود وضع اقتصادی و عمرانی و ایجاد شرکت‌های تعاونی صید و کمک به صیادان محلی در حدود قانون تأسیس شرکت شیلات ایران و سایر قوانین مصوب در امور شیلات شمال و جنوب.
- حوزه عمل مطابق اساسنامه شرکت شیلات، عبارت است از: بهره‌برداری از آب‌های واقع در محدوده حاکمیت و مالکیت دولت جمهوری اسلامی، شامل دریای خزر، آب‌های داخلی، آب‌های ساحلی، آب‌های خارج از محدوده حاکمیت و مالکیت دولت، شامل دریای آزاد و دریای سرزمینی.
- وظایف شرکت شیلات مطابق اساسنامه شرکت، به شرح زیر است.
  - انجام فعالیت‌های تحقیقاتی در زمینه آبزیان.
  - ایجاد صنعت مستقل با رعایت وظایف سایر وزارتخانه‌ها.
  - انجام اقدامات لازم به منظور تربیت نیروی متخصص متعهد کارآمد.
  - ارائه آموزش‌های ترویجی علوم و صنایع مختلف شیلاتی.
  - تأسیس، توسعه و نگهداری بنادر شیلاتی.

- تکثیر ذخایر و منابع آبزیان قابل مصرف.
- آبیاری دار کردن اقتصادی آب‌های واقع در محدوده حاکمیت و مالکیت دولت جمهوری اسلامی ایران.
- انجام اقدامات لازم برای حفاظت و حراست از منابع آبزیان.
- تمهیدات لازم برای افزایش توان صیادی، تأمین رفاه صیادان، بیمه شخص و آلات و ادوات صیادی.
- رشد و گسترش میزان صید.
- اولویت دادن به ساکنین محروم سواحل.

۴. مروری بر سیاست‌های شیلات در برنامه اول و دوم توسعه و نگاهی به برنامه سوم توسعه

شرکت شیلات در جهت اجرای تبصره‌های ۳۹ و ۴۱ قانون برنامه دوم توسعه، بخشی از فعالیت‌های اجرایی تصدی‌گری خود را واگذار کرده و این واگذاری همچنان تداوم دارد. این واگذاری، عمدتاً شامل کارخانه‌های تولید کنسرو و سردخانه‌های نگهداری آبزیان، تولید پودر ماهی و شناورهای صیادی و بهره‌برداری از منابع آبزیان می‌شود که در سال ۱۳۷۹ با واگذاری شرکت صید صنعتی ایران، به طور کلی، بهره‌برداری از آب‌های جنوب را از خود جدا ساخت. این امر به دنبال تصویب قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۱۳۷۴/۶/۱۴ است. به طوری که با توجه به سیاست‌های موجود دولت و قانون یادشده، روز به روز از وظایف تصدی‌گری شرکت کاسته و وظایف تولی و حاکمیتی دولت قانوناً به آن تکلیف شده است. به منظور تحقق این وظیفه، مدیرعامل این شرکت، معاون وزیر جهادسازندگی (یا در حال حاضر وزارت جهاد کشاورزی) نیز می‌باشد. بنابراین، با سیاست‌های پیش روی دولت، وظایف آن در تناقض با محتوا و عنوان شرکتی آن می‌باشد و روز به روز به مشکلات اجرایی و اعتباری این شرکت افزوده می‌شود. با توجه به ادغام وزارتخانه‌های جهاد سازندگی و کشاورزی، بازنگری در تشکیلات شرکت‌ها و مؤسسات زیر بخش

باید در اولویت وزارتخانه جدید جهاد کشاورزی قرار گیرد که با توجه به وظایف محوله می‌تواند به ساختار سازمانی مناسب نزدیک‌تر شود.

مجموعه سیاست‌های شیلات در طی دو برنامه اول و دوم توسعه در سه دوره زمانی قابل تقسیم بندی و تفکیک می‌باشد:

دوره زمانی اول، سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۷۴ بوده که اهم این سیاست‌ها به شرح زیر است.

(الف) توسعه فعالیت ماهیگیری.

(ب) حمایت بیشتر از اشتغال در بخش ماهیگیری.

(ج) فراهم سازی نهاده‌های صید (پشتیبانی).

(د) فراهم سازی زمینه لازم برای سرمایه گذاری بخش خصوصی.

(ه) افزایش ناوگان صیادی و صید.

(و) احداث بنادر صیادی.

(ز) توسعه صنایع شیلاتی بخش خصوصی در جهت رفع انحصار صید ماهی و میگو.

(ح) انتقال وظایف حمایتی به تعاونی‌ها.

دوره زمانی دوم به سال‌های ۱۳۷۴-۱۳۷۸ مرتبط است که اهم سیاست‌های این دوره به شرح زیر است.

(الف) حرکت به سمت صید مسئولانه.

(ب) حرکت آغازین توسعه آبی پروری.

(ج) حذف شیوه‌های غیر اصولی صید (مانند دامگستر).

(د) مشارکت صیادان و آبی پروران در برنامه ریزی زیربخش با تشکیل انجمن‌ها و تشکل‌ها.

اما در برنامه سوم توسعه نیز سیاست‌های مهمی برای بخش شیلات تأکید و در نظر گرفته شده

که اهم آنها به شرح زیر است.

(الف) رعایت ضوابط و مقررات زیست محیطی در فعالیت‌های شیلاتی.

- ب) تشریک مساعی ملی و منطقه‌ای در حفظ محیط زیست و اکوسیستم آبیان.
- ج) اعمال اصول نوین مدیریت صیادی و شیلاتی.
- د) جلب مشارکت بهره‌برداران و تشکل‌های شیلاتی در زمینه مدیریت، حفاظت و بهره‌برداری پایدار از ذخایر.
- ه) برقراری نظام مدیریت تکثیر و رها سازی.
- و) گسترش صید از آب‌های دور و یا ذخایر بهره‌برداری نشده.
- ز) تأکید بر اعمال استانداردهای لازم از مرحله برداشت تا مصرف در جهت ارتقای کیفیت زیربخش.
- ح) کمک به کاهش ضایعات محصول.
- ط) بررسی زمینه‌های توسعه آبی پروری.
- ی) حمایت و پشتیبانی تسهیلاتی و آموزشی و تأمین نهاده‌ها برای هدایت زیر بخش.
- ک) ارتقای آگاهی جامعه به مزایای مصرف آبیان.
- ل) خصوصی سازی یا واگذاری فعالیت‌های تصدی‌گری شیلات و فراهم نمودن زمینه مساعد برای فعالیت بخش خصوصی توانمند.
- م) ایجاد انگیزه و برقراری ساز و کارهای لازم برای تجارت جهانی آبیان با نظام‌مند نمودن زنجیره تولید و توزیع محصولات شیلاتی.
- ن) افزایش بهره‌وری اقتصادی بهره‌برداران، اعم از صیادان و آبی پروران، در جهت کاهش ضایعات و جلب سرمایه.
- س) افزایش خدمات حمایتی چون معافیت‌های مالیاتی، تسهیلات بانکی، بیمه و....
- بحث این نیست که در برنامه اول و دوم توسعه به چه موارد و سیاست‌هایی می‌بایست توجه می‌شد ولی به آنها توجه نشده، بلکه بحث این است که با توجه به محور سیاست‌های تعیین شده، شرکت شیلات تا چه اندازه توانسته به همین موارد جامه عمل بپوشد. بررسی کمی هدف‌های برنامه نشان می‌دهد که در هر برنامه تا چه میزان، هر یک از سیاست‌ها تحقق یافته است. روند

سیاست‌گذاری در زیر بخش، با توجه به دوره‌های زمانی اشاره شده، نشان دهنده حرکت از سمت صید مسئولانه و پایدار به سوی توسعه آبی پروری بی مخاطره است. بنابراین، در بخش بعدی، عملکرد برنامه‌های اول و دوم توسعه شرکت شیلات مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵. بررسی عملکرد شیلات در برنامه‌های اول و دوم

وجود برنامه‌های اقتصادی برای رشد و توسعه هر زیربخش براساس امکانات و منابع در دسترس آن، یکی از مقوله‌های مهم در رشد و شکوفایی اقتصاد هر کشور می‌باشد. یکی از این زیربخش‌ها که نقش مهمی در شکوفایی بخش کشاورزی و اقتصاد کشور دارد، شیلات است. این زیربخش در تأمین امنیت غذایی کشور نقش شایانی را داراست و با توجه بیشتر به این زیربخش می‌توان بر اهمیت آن در همه ابعاد اقتصادی کشور افزود. برای این زیربخش مهم بخش کشاورزی در طی برنامه اول و دوم توسعه (با توجه به محدوده بررسی این مقاله) هدف‌هایی در نظر گرفته شده که اظهار نظر در خصوص میزان دستیابی به این هدف‌ها، مستلزم شناخت تحولات این زیربخش و بررسی آمار و اطلاعات مربوط به حوزه‌های فعالیت آن، یعنی تولید و پرورش، تکثیر و بازسازی ذخایر و همچنین حجم سرمایه‌گذاری و صادرات محصولات است. در این قسمت، هر کدام از حوزه‌های فعالیت یادشده برای شیلات کشور را با توجه به هدف‌های برنامه اول و دوم توسعه و عملکرد آنها ارزیابی می‌نماییم و نقاط قوت و ضعف این شرکت را در هر کدام از حوزه‌های فعالیت و ارائه راهبرد برای تحقق کامل تر هدف‌ها بررسی می‌کنیم.

بدین ترتیب، در ادامه، عملیات شیلات در طی برنامه اول و دوم توسعه در حوزه‌های فعالیت تولید و پرورش، تکثیر و بازسازی ذخایر، صادرات و سرمایه‌گذاری را بررسی می‌نماییم.

۵-۱. عملکرد شیلات در تولید و پرورش

یکی از وظایف شیلات، مطابق اساسنامه این شرکت، فراهم کردن تمهیدات لازم برای افزایش توان صیادی و رشد و گسترش میزان صید می‌باشد، به طوری که میزان استحصال آبیان در کشور و رشد

آن می‌تواند شاخص مناسبی، هم به لحاظ عملکرد شرکت شیلات در توسعه زیر بخش و هم به لحاظ فرهنگ مصرف در کشور باشد، زیرا تحقق افزایش مصرف سرانه گوشت ماهی در سبد مصرفی خانوار، نه تنها موجب بهبود الگوی مصرف خانوارها در کشور می‌شود، بلکه موجب افزایش انگیزه در جهت تولید و بهره‌وری بالاتر از منابع آبی کشور می‌شود. براساس جدول ۲، سطح تولید آبزیان در برنامه اول توسعه و درصد تحقق آنها از میزان تعیین شده در هدف برنامه ارائه شده است. براساس برنامه اول توسعه، قرار بود میزان تولید آبزیان از ۲۶۰۰۰۰ تن در سال ۱۳۶۸ به ۵۳۰۰۰۰ تن در سال ۱۳۷۲ افزایش یابد. براساس هدف تعیین شده در برنامه، متوسط رشد تولید معادل ۱۹/۵ درصد تعیین شده بود که بیانگر ۲۷۰۰۰۰ تن افزایش تولید طی برنامه می‌باشد. ارقام عملکرد تولید نشان می‌دهند که تنها ۶۸۸۰۰ تن افزایش تولید در طی سال‌های برنامه رخ داده است و رشد سالانه عملکرد برنامه (۵/۲ درصد) تقریباً $\frac{1}{4}$ رشد سالانه تعیین شده در هدف برنامه (۱۹/۵ درصد) می‌باشد. سهم آب‌های داخلی، آب‌های شمال و آب‌های جنوب از کل تولید براساس برنامه، به ترتیب، از ۱۵، ۸ و ۷۷ درصد در سال ابتدای برنامه، قرار بود به ۲۳، ۱۰ و ۶۷ درصد در سال پایان برنامه تغییر یابد. به عبارت دیگر، قرار بود سهم آب‌های داخلی و آب‌های شمال در تولید، افزایش و سهم آب‌های جنوب کاهش یابد. اما عملکرد تولید از آب‌های داخلی، آب‌های شمال و آب‌های جنوب نشان می‌دهد که سهم این آب‌ها، به ترتیب، از ۱۳/۵، ۷ و ۷۹/۵ درصد در سال ۱۳۶۸، به ۱۲، ۱۴/۳ و ۷۳/۷ درصد در سال ۱۳۷۲ تغییر یافته است. بدین ترتیب، برعکس هدف برنامه، سهم آب‌های داخلی از تولید کاهش یافته است. ضمن آن که مطابق هدف برنامه، سهم آب‌های شمال افزایش و سهم آب‌های جنوب کاهش یافته است. در مجموع، رشد متوسط سالانه ارقام عملکرد با رشد متوسط سالانه ارقام برنامه نشان می‌دهد که بجز آب‌های شمال، در دیگر آب‌های کشور، هدف شرکت شیلات نه تنها محقق نشده، بلکه تورش بسیاری در برنامه تعیین شده دیده می‌شود.

جدول ۳، میزان تولید در برنامه دوم توسعه را براساس ارقام هدف برنامه و عملکرد نشان می‌دهد. براساس هدف برنامه دوم توسعه، قرار بود تولید آبزیان از ۳۸۲۰۰۰ تن در سال ابتدای برنامه دوم با رشد متوسط ۱۰/۳ درصد به ۵۶۵۰۰۰ تن در سال ۱۳۷۸ افزایش یابد.

جدول ۳. میزان تولید آبزیان در طول برنامه اول توسعه و درصد تحقق آن نسبت به هدف برنامه

ارقام به تن

رشد متوسط ارقام عملکرد (۱۳۷۲-۱۳۶۸)	رشد متوسط ارقام برنامه (۱۳۷۲-۱۳۶۸)	۱۳۷۲			۱۳۷۱			۱۳۷۰			۱۳۶۹			۱۳۶۸			جمع
		درصد تحقق	عملکرد	برنامه	درصد تحقق	عملکرد	برنامه	درصد تحقق	عملکرد	برنامه	درصد تحقق	عملکرد	برنامه	درصد تحقق	عملکرد	برنامه	
۷/۲	۳۲/۱	۲۶	۴۳۱۲۰	۱۲۲۶۰۰	۵۷/۸	۳۳۳۰۰	۸۰۲۶۰	۷۸	۵۵۱۳۱	۵۷۸۲۳	۸۹/۷	۴۱۰۴۰	۴۶۸۸۵	۱۰۲/۲	۴۰۴۱۰	۳۹۰۳۵	آبهای داخلی
۷۵/۶	۲۶	۱۹/۶	۵۱۳۷۸	۵۳۰۰۰	۸۸/۶	۴۰۷۲۹	۴۶۰۰۰	۹۵/۳	۳۳۵۶۶	۳۶۶۰۰	۹۳/۵	۱۵۹۷۸	۱۷۵۰۰	۱۰۰/۸	۲۱۱۹۳	۲۱۰۰۰	آبهای شمال
۲/۳	۱۵/۴	۷۶/۶	۷۷۳۰۰۰	۲۵۵۰۰۰	۸۶/۶	۲۷۱۰۰۰	۳۱۳۰۰۰	۹۸/۴	۲۴۸۰۰۰	۲۵۳۰۰۰	۱۱۶/۵	۴۳۷۰۰۰	۲۱۳۰۰۰	۱۱۹/۵	۳۳۱۰۰۰	۲۰۰۰۰۰	آبهای جنوب
۵/۲	۱۹/۵	۶۹/۵	۳۶۸۸۸۸	۵۳۰۶۰۰	۸۸/۶	۲۵۳۱۸۹	۳۳۱۲۰۰	۹۳/۷	۳۲۷۳۲۷	۳۴۶۱۲۳	۱۱۰	۳۱۵۰۱۸	۲۸۶۳۵	۱۱۵/۶	۳۰۰۶۸۳	۲۶۰۰۳۵	جمع

مأخذ: برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی، شیلات و آبزیان (آبهای شمال، جنوب، داخلی) - تیرماه ۱۳۶۸ و سالنامه آماری شیلات.

جدول ۳. میزان تولید آبزیان در طول برنامه دوم توسعه و درصد تحقق آن نسبت به هدف برنامه

ارقام به تن	ارقام برنامه	۱۳۷۸		۱۳۷۷		۱۳۷۶		۱۳۷۵		۱۳۷۴							
		درصد تحقق	عملکرد	درصد تحقق	عملکرد	درصد تحقق	عملکرد	درصد تحقق	عملکرد	درصد تحقق	عملکرد						
رشد متوسط	رشد متوسط																
ارقام عملکرد	ارقام برنامه																
(۱۳۷۸-۱۳۷۴)	(۱۳۷۸-۱۳۷۴)																
(درصد)	(درصد)																
۷/۴	۷۵	۵۹/۱	۶۵۰۰۰	۸۷/۹	۷۳۰۰۰	۸۱۰۰۰	۱۶۴/۸	۶۵۰۰۰	۱۲۵	۶۵۰۰۰	۵۳۰۰۰	۱۳۷/۱	۵۹۰۰۰	۴۵۰۰۰	آبهای داخلی		
۱۷/۲	۱۲/۳	۱۰۴/۸	۱۱۰۰۰۰	۱۰۵۰۰۰	۱۱۳	۱۰۱۵۰۰	۸۹۰۰۰	۹۷/۷	۷۴۲۰۰	۷۸۰۰۰	۱۰۲/۹	۷۳۱۰۰	۷۳۰۰۰	۸۸/۳	۵۸۳۰۰	۶۶۰۰۰	آبهای شمال
-۳	۶/۶	۶۶/۹	۲۳۳۲۰۰	۲۵۰۰۰۰	۷/۸	۲۶۵۰۰	۳۳۰۰۰۰	۷۹/۴	۴۲۹۰۰۰	۳۹۱۰۰۰	۹۲/۲	۲۶۰۹۲۰	۲۸۰۰۰۰	۹۷/۸	۲۶۵۰۰۰	۲۷۱۰۰۰	آبهای جنوب
۱۷/۷	۱۰/۳	۷۲/۳	۴۰۹۲۰۰	۵۶۵۰۰۰	۸/۶	۴۰۰۰۰۰	۲۲۰۰۰۰۰	۹۰/۷	۴۰۰۲۰۰۰	۴۴۱۰۰۰	۹۹	۴۰۰۰۲۰	۴۴۰۰۰	۱۰۰/۱	۲۸۲۳۰۰۰	۲۸۳۰۰۰	جمع

مآخذ: برنامه پنج ساله دوم زیر بخش شیلات و آبزیان، و سالنامه آماری شیلات ایران.

عملکرد نشان می‌دهد که به جای افزایش ۱۸۳۰۰۰ تن در تولید تنها ۲۷۰۰۰ تن به میزان تولید در برنامه افزوده شده است. به عبارت دیگر، به جای رشد متوسط سالانه ۱۰/۳ درصد برنامه، تنها ۱/۷ درصد رشد سالانه تحقق یافته است. این امر می‌تواند هم بیانگر نقطه ضعف در برنامه ریزی درست با توجه به شناخت استعدادها و امکانات بالقوه این فعالیت بوده و هم می‌تواند نشان دهنده ضعف عملکرد دستگاه در دستیابی به هدف‌ها باشد.

در مجموع، برنامه دوم توسعه برای بخش شیلات چندان موفقیت‌آمیز نبود. زیرا به هدف‌های برنامه دست نیافته است. البته ممکن است ضعف، ریشه دارتر از این مسئله باشد و آن این که اصولاً برنامه ریزی درستی برای این بخش با توجه به امکانات صورت نگرفته است. به بیان دیگر، ممکن است یک برنامه بلند پروازانه برای این بخش تهیه شده که با امکانات بالقوه بخش همخوانی چندانی نداشته است. جدول ۴، برنامه و عملکرد شرکت شیلات در بخش پرورش میگو را نشان می‌دهد. براساس مستندات موجود، این شرکت تا قبل از سال ۱۳۷۴ برنامه مشخص و جدی برای تولید میگو نداشت و تنها از ابتدای برنامه دوم توسعه بود که این شرکت در قالب برنامه‌ای بلند پروازانه و با متوسط رشد تولید ۱۶۵/۹ درصدی تصمیم به برنامه ریزی برای تولید در این بخش گرفت. عملکرد شیلات در خصوص پرورش میگو نشان می‌دهد که بجز سال ابتدای برنامه، در بقیه سال‌ها شرکت شیلات، به دلیل موانع اجرایی و تجربه اندک به علت نوپا بودن فعالیت نتوانست بیشتر از ۲۰ درصد هدف تعیین شده را برآورده نماید.

در مجموع، برنامه‌های تولید شرکت شیلات چندان با موفقیت اجرا نشده است. دلایل آن را می‌توان به شرح زیر برشمرد.

۱. نبود مطالعات مناسب در موقع لزوم و نظام آماری ناکارآمد در برنامه‌ریزی.

۲. عدم بررسی دقیق و استفاده مناسب از آمار در برنامه‌ریزی و عدم اتکای کافی به

استعدادهای بالقوه شناسایی شده زیر بخش، در برنامه‌ریزی.

۳. عدم توجه لازم به جزئیات برنامه‌ریزی در بخش‌ها و زیر بخش‌ها.
۴. عدم نظارت کافی بر برنامه‌های زیربخش.
۵. تغییرات ساختاری وظایف شرکت، در طول برنامه‌ها.
۶. نبود ضوابط و معیارهای فنی زیربخش و مشکلات اجرایی ناشی از آن.
۷. کوشش مجدانه در جهت تولید بیشتر بدون توجه به معیارها و اصول برنامه‌های تعیین شده.
۸. عدم تحقق اعتبارات پیش بینی شده برنامه در چهارچوب قوانین بودجه سنواتی و توزیع و تخصیص آن متناسب با برنامه.
۹. عدم توجه کافی به آموزش‌های کاربردی حین خدمت و استفاده از نیروهای آموزش دیده و تقویت بنیه کارشناس متخصص، به ویژه تربیت متخصصان جامع‌نگر در امور برنامه‌ریزی شیلاتی.
۱۰. نبود ساختار سازمانی مناسب با توجه به وظایف حاکمیتی شرکت.
۱۱. عدم توسعه زیربنای سایت‌های پرورشی مطابق با برنامه و گستردگی کار به دلیل عدم شناخت کافی از استعدادهای بالقوه زیربخش.
۱۲. ضعف در برخی مطالعات انجام یافته، وجود حوادث غیر مترقبه (شامل خشکسالی و سیل)، مشکل در پیش بینی تسهیلات بانکی لازم به دلیل عدم تطبیق زیربنای در دست اجرا با هدف‌ها و عدم دسترسی به آمار روزآمد.

۵-۲. عملکرد شیلات در تکثیر و بازسازی ذخایر آبزیان

مطابق اساسنامه شرکت (جزء ۸ و ۹ بند الف ماده ۴ اساسنامه) یکی از وظایف شرکت شیلات، عبارت است از تکثیر ذخایر و منابع آبزیان قابل مصرف و همچنین آبیاری دار کردن اقتصادی آب‌ها در محدوده حاکمیت جمهوری اسلامی ایران. در این قسمت، به بررسی عملکرد این وظیفه شرکت شیلات می‌پردازیم.

جدول ۴. میزان پرورش میگو در طول برنامه دوم توسعه و مقایسه میزان عملکرد با هدف‌های برنامه

ارقام به تن

رشد متوسط ارقام عملکرد	رشد متوسط ارقام برنامه	۱۳۷۸			۱۳۷۷			۱۳۷۶			۱۳۷۵			۱۳۷۴		
		درصد تحقق	عملکرد	برنامه	درصد تحقق	عملکرد	برنامه	درصد تحقق	عملکرد	برنامه	درصد تحقق	عملکرد	برنامه	درصد تحقق	عملکرد	برنامه
(۱۳۷۸-۱۳۷۴) (درصد)	(۱۳۷۸-۱۳۷۴) (درصد)	۸۸/۴	۱۸۴۳	۱۰۰۰۰	۱۴/۵	۸۷۰	۶۰۰۰	۱۶/۹	۵۲۳	۳۱۰۰	۱۱/۶	۱۶۳	۴۰۰	۶۸	۱۳۶	۲۰۰
۹۱/۸	۱۶۵/۹															پرورش میگو

ماخذ: برنامه پنج ساله دوم زیر بخش شیلات و آبزیان، و سالنامه آماری شیلات ایران.

جدول‌های ۵ و ۶، وضعیت عملکرد و برنامه شیلات در تولید و رها سازی ماهی و میگو و همچنین در بازسازی ذخایر طی دوره ۱۳۶۸-۱۳۷۸ را نشان می‌دهد. براساس این جدول‌ها، در سال ۱۳۶۸، معادل ۲۱۱/۸ میلیون قطعه بچه ماهی توسط شرکت شیلات و بخش خصوصی تولید شده است. این میزان با یک روند نزولی (بجز سال ۱۳۶۹) به حداقل خود در پایان برنامه اول توسعه کاهش یافت. در این دوره، به طور متوسط، حدود ۶۴/۵ درصد از بچه ماهی تولید شده به رها سازی در دریا اختصاص یافت. از این میزان بچه ماهی رها سازی شده در دریا، ۳/۲ درصد آن به ماهیان خاویاری اختصاص و بقیه به ماهیان استخوانی اختصاص داشت.

بچه ماهی تولید شده توسط شرکت شیلات و بخش خصوصی در برنامه دوم توسعه یک روند صعودی را پشت سر گذاشت و میزان آن از ۲۶۶/۱ میلیون قطعه در سال ابتدای برنامه دوم توسعه به ۳۶۸ میلیون قطعه در سال پایان برنامه افزایش یافت. در طی این دوره (برنامه دوم) حدود ۵۷/۳ درصد از بچه ماهی‌های تولید شده به رها سازی در دریا تخصیص یافت که به رغم افزایش ارقام مطلق بچه ماهی رها سازی شده در دریا، سهم آن از کل بچه ماهیان تولید شده کاهش یافت. به عبارت بهتر، به رغم آن که در طول دوره ۱۳۶۸-۱۳۷۸، تولید بچه ماهی افزایش یافت، اما سهم بچه ماهی‌های رها شده به دریا به تدریج در طول دو برنامه به طور نسبی کاهش یافت. این امر نشان از فعالیت گسترده تر بخش خصوصی در تولید بچه ماهی و واگذاری امور تصدی‌گری در جهت توسعه تولید در آب‌های داخلی است. ضمن این که در جهت افزایش بازسازی ذخایر ماهیان خاویاری و استخوانی دریای خزر از طریق شرکت شیلات کوشش صورت گرفته است.

همچنین تولید پست لارو میگو که عمدتاً توسط بخش خصوصی صورت می‌گیرد، در جدول ۵ ارائه شده است. عملکرد این فعالیت نشان می‌دهد که تقریباً ۴۰ درصد هدف‌های برنامه تحقق یافته است. به بیان دیگر، سطح تولید پست لارو میگو از ۲۲/۵ میلیون قطعه در سال ابتدای برنامه به ۳۷۳/۷ میلیون قطعه در سال پایان برنامه افزایش یافته است که بیان کننده این است که کمتر از نیمی از هدف‌های محقق شده است. در واقع، تحقق ۵۰ درصد هدف برنامه به دلیل عدم نیاز پست لارو میگو متناسب با زیربنای پرورش میگوی ایجاد شده و مشکلات اجرایی و فنی بوده که در

ابتدای راه این فعالیت نو پا وجود داشته است. به عبارت بهتر، پایین بودن دانش در خصوص نحوه تکثیر و تغذیه میگو در استخرهای پرورشی و همچنین رشد کند زمین‌های واگذار شده برای آماده‌سازی، از جمله موارد عدم تحقق مناسب هدف‌های برنامه بوده است.

۵-۳. عملکرد شیلات در سرمایه‌گذاری

رشد و توسعه هر کدام از زیربخش‌ها و بخش‌های اقتصادی، و به تبع آن، رشد و توسعه اقتصادی از جمله هدف‌هایی است که هر سیاست‌گذار فعالیت‌های بخشی بدان توجه دارد. برای رسیدن به این مهم (یعنی رشد و توسعه بخش مربوطه) باید زمینه لازم آن مهیا شود. در این تلاش، شناخت امکانات بالقوه و زمینه‌هایی که باید مورد توجه قرار گیرد، از اهمیت اساسی برخوردار است. به فعلیت درآوردن امکانات بالقوه و افزایش ظرفیت‌های تولیدی و همچنین تداوم سطح تولید و رشد آن مستلزم سرمایه‌گذاری و تشکیل سرمایه در بخش مربوطه می‌باشد. سرمایه‌گذاری از جمله پارامترهای اساسی در رشد تولید هر بخش و ایجاد زمینه مناسب برای افزایش توان تولید می‌باشد. یکی از زیربخش‌های اقتصادی که سرمایه‌گذاری در افزایش توان تولید آن، و به دنبال آن، زمینه صادرات بیشتر می‌تواند به رشد و توسعه اقتصاد کمک مناسبی نماید، زیر بخش شیلات است.

سرمایه‌گذاری در این زیربخش، نه تنها از دید افزایش سطح تولید داخلی و فراگیر شدن مصرف فرآورده‌های شیلاتی می‌تواند آینده روشنی را برای امنیت غذایی کشور (با توجه به امکانات بالقوه موجود) و رسیدن به متوسط سرانه $15/7$ کیلوگرم^۱ مصرف آبیان جهان به دنبال داشته باشد، بلکه می‌تواند در افزایش سطح اشتغال و همچنین افزایش درآمدهای ارزی کشور (از ناحیه صادرات فرآورده‌های شیلاتی) نقش مؤثری داشته باشد.

جدول‌های ۷ و ۸، وضعیت برنامه و عملکرد سرمایه‌گذاری در زیر بخش شیلات را طی دوره ۱۳۶۸-۱۳۷۸ نشان می‌دهد. براساس جدول ۷، میزان سرمایه‌گذاری زیربخش شیلات مطابق برنامه باید از $50/2$ میلیارد ریال در سال ۱۳۶۸ به $659/8$ میلیارد ریال در سال ۱۳۷۸ افزایش می‌یافت. ترکیب منابع سرمایه‌گذاری در طی دو برنامه اول و دوم تا اندازه زیادی از هم متفاوت می‌باشد.

جدول ۵. برنامه و عملکرد شیلات در تولید ماهی و پست لارو میگو طی دوره ۱۳۵۸-۱۳۷۸

ارقام به میلیون قطعه

سالهای	۱۳۵۸	۱۳۵۹	۱۳۶۰	۱۳۶۱	۱۳۶۲	۱۳۶۳	۱۳۶۴	۱۳۶۵	۱۳۶۶	۱۳۶۷	۱۳۶۸
تولید ماهی	۲۱۱/۸	۲۵۸/۷	۲۰۹/۷	۲۰۱/۴	۱۹۲	۲۷۵/۴	۲۶۶/۱	۲۶۵/۲	۲۵۰/۸	۲۸۳/۵	۲۶۸
درصد تحقق	-	-	-	-	-	-	-	۱۱۹	۱۰۶/۲	۹۰/۳	۶۸/۵
تولید	-	-	-	-	-	-	۵۲	۱۴۳	۲۸۸/۸	۳۳۳/۳	۵۱۰
پست لارو	-	-	-	-	-	-	۲۷/۵	۳۱	۸۷	۱۲۵/۷	۳۳۳/۷
میگو	-	-	-	-	-	-	۴۳/۳	۲۱/۷	۲۰/۱	۳۶/۶	۷۳/۳
درصد تحقق	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

ماخذ: برنامه پنج ساله دوم زیر بخش شیلات و آبزیان، و سالنامه آماری شیلات ایران.

جدول ۶. برنامه و عملکرد شیلات در بازسازی ذخایر طی دوره ۱۳۶۸-۱۳۷۸

ارقام به میلیون قطعه

سالهای	۱۳۶۹	۱۳۷۰	۱۳۷۱	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸
برنامه	۱۱۴/۵	۱۲۶	۱۲۶	۳۷۹	-	۱۶۱/۱	۱۹۳/۷	۲۱۵/۸	۲۵۹/۸	۲۳۷
رهاسازی شده	۱۰۹/۵	۱۲۰/۵	۱۵۶/۹	۱۱۷/۳	۱۶۲/۹	۱۴۱/۳	۱۶۵/۹	۲۱۵/۴	۲۲۳/۷	۲۳۰/۳
درصد تحقق	۱۳۰/۹	۹۵/۶	۱۱۵/۴	۲۹/۳	-	۸۷/۷	۸۵/۶	۹۹/۸	۸۶/۱	۷۶/۷
به دریا	۴/۵	۶	۶	۱۴	-	۹/۱	۱۲/۵	۲۲/۵	۲۲	۲۲
شامل: (الف)										
ماهیان	۳/۱	۶/۶	۳/۴	۴/۲	۶/۳	۹/۱	۱۲/۵	۲۱/۶	۲۴/۶	۱۸/۸
درصد تحقق	۶۸/۹	۹۵/۵	۵۶/۷	۳۰	-	۱۰۰	۱۰۰	۹۶	۱۱۷/۸	۸۵/۴
برنامه	۱۰۵	۱۲۰	۱۳۰	۲۶۵	-	۲۴/۹	۵۵/۸	۱۷۲/۳	۲۱۰/۳	۲۴۳/۳
ماهیان	۱۴۰/۲	۱۱۳/۹	۱۵۳/۴	۱۰۷/۱	۱۵۶/۶	۱۳۲/۲	۱۵۳/۴	۱۹۳/۸	۱۹۹/۱	۱۸۶/۴
درصد تحقق	۱۳۳/۵	۱۲۲/۴	۹۴/۹	۲۹/۳	-	۱۷۶/۵	۱۷۸/۸	۱۱۲/۵	۹۴/۷	۷۶/۶

* در این آمار علاوه بر ماهیان خاویاری و استخوانی که به دریای خزر رهاسازی می‌شوند، آمار سایر گونه‌هایی که توسط شیلات تکثیر و به منظور رهاسازی در آبگیرها و خدمات ترویجی استفاده می‌شوند، همچون کپور ماهیان و ماهی قزل‌آلا لحاظ شده است.

مانند: برنامه پنج ساله دوم زیر بخش شیلات و آبزیان، و سالنامه آماری شیلات ایران.

جدول ۷. برنامه سرمایه گذاری در زیر بخش شیلات به تفکیک منابع تأمین اعتبار

ارقام به میلیون ریال

سالهای	۱۳۶۸	۱۳۶۹	۱۳۷۰	۱۳۷۱	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸
سرمایه گذاری از محل اعتبارات بانکی	۲۴۷۸/۸	۷۷۰۰/۲	۵۳۵۳۹/۸	۵۹۲۲۲/۶	۱۸۲۷	-	۶۵۰۰۰	۱۱۵۰۰۰	۱۸۰۰۰۰	۲۹۰۰۰۰	۳۵۸۰۰۰
سرمایه گذاری از محل منابع داخلی	۱۹۲۸۳/۹	۴۳۱۹۳/۶	۳۰۰۶۰/۵	۹۵۰۷	۱۹۴۲	۲۹۱۳	۵۲۵۶	۱۳۱۱۳	۶۲۱۵	۱۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰
سرمایه گذاری از محل بودجه عمومی	-	-	-	-	-	-	۱۰۳۸۱۷	۱۱۸۷۳۰	۱۵۸۱۳۰	۱۷۱۳۲۵	۱۴۸۵۹۰/۵
سرمایه گذاری از محل جمع سرانه	۶۱۸۰/۲	۶۷۵۱/۹	۱۳۳۸۵/۲	۱۴۹۳۳/۳	۴۵۷	-	۶۶۰۰۰	۷۳۰۰۰	۷۳۰۰۰	۱۱۶۰۰۰	۱۳۳۲۰۰
جمع سرمایه گذاری	۵۰۱۸۲/۹	۷۶۹۵۱/۶	۹۶۹۸۵/۵	۸۴۱۷۲/۸	۴۲۲۶	۲۹۱۳	۷۰۰۰۷۳	۲۹۱۸۳۳	۴۱۶۵۶۵	۵۸۷۲۲۵	۶۵۹۷۹۰/۵
سهم منابع بانکی (درصد)	۴۹/۳	۴۵/۱	۵۵/۲	۷/۱	۴۳/۲	-	۳۳/۵	۲۹/۳	۲۲/۲	۴۹/۴	۵۴/۲
سهم منابع داخلی (درصد)	۳۸/۴	۵۶/۱	۳۱	۱۱/۳	۴۶	-	۷/۶	۴/۵	۱/۵	۱/۷	۱/۵
سهم منابع دولتی (درصد)	-	-	-	-	-	-	۵۱/۹	۴۰/۵	۲۸	۲۹/۲	۲۲/۵
سهم پس انداز خصوصی (درصد)	۱۷/۳	۸/۸	۱۳/۸	۱۷/۷	۱۰/۸	-	۱۳	۱۵/۷	۱۷/۳	۱۹/۷	۲۱/۸

مأخذ: برنامه پنج ساله دوم زیر بخش شیلات و آبریان.

جدول ۸. عملکرد سرمایه گذاری در زیربخش شیلات به تفکیک منابع تأمین اعتبار

ارقام به میلیون ریال

۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳	۱۳۷۲	۱۳۷۱	۱۳۷۰	۱۳۶۹	۱۳۶۸	سال‌های
۲۳۳۷۸۹	۹۵۰۷۷/۵	۱۰۴۰۹۹/۹	۶۶۳۳۱/۵	۴۳۷۱۵	۲۰۴۴۰	۴۱۷۷۳	۲۶۴۸۸	۲۴۸۹۷	۱۲۱۱۳	۱۱۰۰۷	سرمایه گذاری از محل اعتبارات بانکی
۱۰۴۱۱۱	۵۲۰۰	۵۶۰۶	۲۰۰	۹۹۱۱	۴۱۶۵	۷۳۵۵	۱۲۰۱۳	۲۵۵۱۲	۱۹۵۲۰	۲۸۶۹۶	سرمایه گذاری از محل منابع داخلی
۱۳۴۹۷۰	۱۶۸۱۶۳/۴	۱۰۷۳۳۴	۱۰۰۰۸۳۳/۸	۱۲۱۳۶۸	۸۴۳۳۱	۳۳۲۵۰	۲۱۷۸۹	۱۴۹۳۰۱	۱۷۵۴۹	۲۸۰	سرمایه گذاری از محل بودجه عمومی
۸۵۳۰۳	۵۸۰۰۸/۱	۲۳۲۷۶/۸	۱۸۱۳۶/۹	۲۱۴۲۱۶	۱۵۵۲۴	۲۶۴۲۹	۱۳۴۱۳	۳۶۱۳۳	۲۵۳۵۳	۲۳۸۵۹	سرمایه گذاری از محل پس انداز خصوصی
۲۶۴۳۷۳	۳۳۶۴۵۰	۲۴۱۳۳۶/۸	۱۸۵۹۱۷/۳	۱۹۶۴۱۰	۱۳۳۸۷۰	۱۰۹۹۰۶	۷۳۷۰۰	۱۰۹۱۲۲	۷۴۶۸۶	۶۳۸۴۲	سرمایه گذاری کل اعتبارات
۲۸۲	۲۹/۱	۴۳/۱	۳۵/۹	۲۲/۲	۲۲/۶	۲۸	۳۵/۹	۲۲/۸	۱۶/۲	۱۷/۳	سهم منابع بانکی (درصد)
۲/۲	۱/۶	۲/۳	۰/۱	۵	۳	۶/۸	۱۶/۱	۲۳/۴	۲۶/۲	۳۴/۹	سهم منابع داخلی (درصد)
۲۱/۳	۵۱/۵	۲۳/۵	۵۳/۲	۶/۸	۶/۸	۳۱/۳	۲۰	۱۷/۷	۲۳/۵	۰/۳۴	سهم منابع دولتی (درصد)
۱۸/۳	۱۷/۷	۱۰/۰۶	۹/۸	۱۱	۱۷/۵	۲۴	۱۸	۳۶	۳۴	۳۷/۲	سهم پس انداز خصوصی (درصد)

منابع: سالنامه آماری شیلات ایران.

به طوری که عملکرد نشان می‌دهد میزان سرمایه‌گذاری از ۶۳/۸ میلیارد ریال در سال ۱۳۶۸ به ۴۶۴/۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۷۸ رسیده که از رشدی معادل ۲۱/۹ درصد برخوردار بوده است. همان‌گونه که در جدول‌های ۷ و ۸ مشخص است، جز در برخی سال‌ها (از جمله سال ۱۳۶۸) که عملکرد سرمایه‌گذاری بیشتر از برنامه بوده است، در بقیه سال‌ها، حدود ۹۰/۲ درصد هدف برنامه محقق شده است. هدف برنامه در خصوص سرمایه‌گذاری از محل اعتبارات بانکی ۶۶/۴ درصد، سرمایه‌گذاری از محل منابع داخلی ۸۵ درصد و سرمایه‌گذاری از محل پس‌انداز خصوصی ۷۵/۴ درصد محقق شده است. باید اشاره کرد که در برنامه اول توسعه، سرمایه‌گذاری از محل بودجه عمومی برای شرکت پیش‌بینی نشده بود و این عدم پیش‌بینی اعتبار در برنامه اول از محل بودجه عمومی به دلیل لحاظ افزایش سهم اعتبارات از منابع داخلی شیلات از محل فروش خاویار بوده است. اما از سال ۱۳۷۴ با توجه به تحمیل وظایف تولی بر اساس قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی نیاز به سرمایه‌گذاری از محل بودجه عمومی افزایش یافت. لذا در عمل مشاهده می‌شود که بودجه عمومی برخلاف برنامه اول از سال ۱۳۶۸ به این شرکت تخصیص یافته است که این خود عدم هماهنگی بودجه با برنامه و حتی توزیع اعتبارات را نشان می‌دهد.

در دو برنامه، سهم سرمایه‌گذاری از محل اعتبارات بانکی ۴۴/۱ درصد بوده که در عملکرد به ۳۲/۵ درصد رسیده و سهم سرمایه‌گذاری از محل منابع داخلی ۶/۵ درصد بوده که در عملکرد به ۶/۱ درصد رسیده است.

در ضمن، در دو برنامه سهم سرمایه‌گذاری از محل پس‌انداز خصوصی ۱۹/۲ درصد بوده که در عملکرد به ۱۶ درصد رسیده و سهم سرمایه‌گذاری از محل بودجه عمومی ۳۰/۲ درصد بوده است. در مجموع، می‌توان از کل مباحث سرمایه‌گذاری چنین نتیجه‌گیری نمود که اصولاً در نظام بودجه‌ریزی توجه چندانی به برنامه نشده است. این ناهماهنگی به ویژه در برنامه اول با عدم پیش‌بینی سرمایه‌گذاری از محل بودجه عمومی و عملاً تخصیص اعتبار از این محل مشهود است که نتیجه آن بالاتر بودن میزان سرمایه‌گذاری انجام شده از میزان پیش‌بینی شده در برنامه اول بوده است. در مقابل، در برنامه دوم، این نتیجه برعکس شده است. نگاهی به بُعد کلان برنامه نشان می‌دهد که در برنامه‌ریزی سرمایه‌گذاری و هدف‌های کمی در بعد تکثیر آبیان و تعداد شاغلان در برنامه دوم نقص وجود داشت. در بحث سرمایه‌گذاری نواقص برنامه را می‌توان به تعدد مراکز توزیع اعتبارات و توزیع نامناسب منابع سرمایه‌گذاری، به بخش امور آبیان دانست.

۴-۵. عملکرد شیلات در صادرات

لزوم گریز از صادرات تک محصولی به ویژه به شکل مواد خام و وجود تنوع در محصولات صادراتی و افزایش سهم در تجارت جهانی و نفوذ بیشتر در بازارهای بین المللی اهمیت صادرات غیر نفتی را بیشتر می نماید. صادرات غیر نفتی در فعالیتهای اقتصادی جایگاه ویژه ای دارد و مزایای متعددی برای اقتصاد داخلی به همراه می آورد. تقویت و توسعه زیرساخت های مربوطه، حصول کارایی و افزایش بهره وری عوامل تولید، استفاده بهینه از امکانات موجود و بالقوه، بهبود کیفی محصولات، بالابردن سطح فن آوری و تأمین ارز لازم برای واردات کالاهای سرمایه ای و واسطه های لازم، از جمله مزایای آن می باشد.

زیر بخش شیلات نیز یکی از سنتی ترین بخش های صادر کننده کالاهای کشاورزی به خارج می باشد. این زیربخش، همواره اقلام مهم صادرات کالاهای کشاورزی را تأمین کرده است. جدول ۹، مقدار و ارزش صادرات زیر بخش شیلات را به تفکیک انواع آبزیان و فرآورده های شیلات طی دوره ۱۳۶۸-۱۳۷۸ ارائه می کند. براساس این جدول، میزان صادرات این زیربخش از ۴۸۹۸۳ هزار دلار در سال ۱۳۶۸ با فراز و نشیب ها به ۵۳۲۳۵/۹ هزار دلار در سال ۱۳۷۸ رسیده است. سهم انواع آبزیان و فرآورده های شیلاتی از کل صادرات نشان می دهد که بخش عمده (به طور متوسط در طول دوره بیش از ۷۵ درصد) این صادرات از محل خاویار بوده است. میگو نیز از دیگر آبزیانی بوده که پس از خاویار بیشترین سهم را در صادرات این زیربخش داشته و به دلیل زمینه های مستعد پرورش آن در کشور قطب اصلی صادرات شیلاتی کشور در آینده خواهد بود.

همچنین صادرات زیر بخش شیلات طی دوره ۱۳۶۸-۱۳۷۸ بر مبنای وزن نشان می دهد که مقدار خاویار صادر شده از ۲۰۹ تن در سال شروع برنامه اول توسعه با یک روند نزولی به ۹۹/۵ تن در سال ۱۳۷۵ کاهش و دوباره با یک روند صعودی به ۱۴۲ تن در سال ۱۳۷۷ افزایش و در سال ۱۳۷۸ به ۸۹/۵۵ تن کاهش یافته است. بنابراین، یکی از دلایل اساسی عدم افزایش ارزش صادرات نسبت به وزن محصولات دریایی صادراتی کاهش استحصال و صادرات خاویار به دلیل بهره برداری پایدار و مسائل حمایتی است که از گونه های در حال انقراض در جهان وجود دارد و بسته به میزان استحصال و بازار جهانی نرخ آن دستخوش نوسان است، به طوری که حتی کاهش استحصال آن باعث افزایش

ارزش آن گشته است. اما آن چیزی که در سال‌های اواخر برنامه شاهد هستیم، رشد صادرات سایر محصولات دریایی است که از نظر مقدار افزایش داشته، ولی به دلیل پایین‌تر بودن ارزش آن از خاویار نسبت بین وزن محصولات دریایی صادراتی و ارزش آن زیاد خواهد بود. به طوری که مقدار صادرات از لحاظ وزن از ۱۶۳۵ تن در سال ۱۳۶۸ به ۹۵۱۷/۵۵ تن در سال ۱۳۷۸ افزایش یافت و این در حالی است که افزایش ارزش صادرات بسیار ملایم و ناچیز بوده است. به عبارت بهتر، به‌رغم آن که صادرات این زیر بخش به لحاظ وزنی طی این دوره ۱۱ ساله تقریباً شش برابر شده، به دلیل موارد ذکر شده در بالا، به لحاظ ارزشی، تنها ۱/۱ برابر شده است و این بر اساس جدول ۱۰ نشان‌دهنده آن است که ترکیب صادرات زیر بخش شیلات به سمت آبزیان یا فرآورده‌های کم ارزش یا با ارزش افزوده پایین سوق پیدا کرده است.

نکته‌ای که از جدول ۱۰ برمی‌آید، همان بحثی است که برای صادرات سنتی بیشتر کشورهای در حال توسعه در طول زمان وجود دارد و آن عبارت است از این که تجارت این کالاها در بلندمدت به ضرر کشورهای در حال توسعه خواهد بود، زیرا رابطه مبادله به تدریج به زیان این کشورها تغییر یافته، و بنابراین، برای مقابله با چنین وضعیتی باید به سمت کالاهای کشاورزی رفت که از ارزش افزوده بالاتری برخوردار هستند. یعنی باید روی برخی از این کالاها فرآوری صورت گرفته که بتواند ارزش افزوده بیشتری به دنبال داشته باشد، و بنابراین، در بلندمدت تنها با صادرات مقادیر به مراتب بیشتر و بیشتر همان میزان درآمد ارزی قابل حصول خواهد بود.

سیاست شیلات در افزایش صادرات با توجه به کاهش ذخایر ماهیان خاویاری براساس افزایش صادرات سایر محصولات شیلاتی تنظیم شده بود. اما با وجود افزایش مقداری صادرات سایر محصولات شیلاتی و در مقابل کاهش مقداری صادرات ماهیان خاویاری (و افزایش ارزش آن) سهم ارزش سایر محصولات شیلاتی در کل صادرات پایین می‌باشد که یکی از دلایل مهم آن عدم بازاریابی مناسب و عدم توفیق در بازار رقابتی آن می‌باشد. ضمن آن که به نظر می‌رسد عدم تحقق کامل صادرات محصولات شیلاتی غیر خاویاری، نبود برنامه و راهکارهای مشخص و موانع اجرایی و کم تجربگی در رقابت بازار جهانی بوده که برخلاف خاویار شناخته شده ایران می‌بایستی تلاش بیشتری برای بازاریابی صورت می‌گرفت.

جدول ۹. عملکرد مقدار و ارزش صادرات انواع آبزیان و فرآورده‌های شیلاتی طی سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۷۸
ارقام ارزش به هزار دلار

سال	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳	۱۳۷۲	۱۳۷۱	۱۳۷۰	۱۳۶۹	۱۳۶۸	شرح
ماهی خاویار	۸۹/۵۵	۱۴۲	۱۰۶	۹۹/۵	۱۲۶	۱۵۶	۱۶۶	۱۶۹	۲۵	۲۵۱	۲۰۹	مقدار
	۳۳۱۹۹	۲۸۳۶۰	۳۳۶۸۲	۳۳۵۳۰	۳۹۶۲۰	۳۱۸۶۳	۳۱۰۵۰	۴۲۰۰۴	۵۲۰۷۷	۵۳۳۱۱	۴۰۷۱۸	ارزش
ماهی خاویاری	۱۲۳	۱۵۳	۲۲۶	۲۰۸	۱۱۱/۷	۱۳۴	۲۳۰	۲۹۳	۴۹۹	۵۱۱	۴۰۹	مقدار
	۱۹۷۱/۳	۶۰۹	۱۰۳۲/۵	۱۲۸۴	۳۱۶	۶۸۷	۱۲۷۴	۲۸۰۷	۳۰۷۱	۳۳۲۵	۲۱۹۰	ارزش
میگو	۴۰۹۵	۳۰۹۵	۲۴۸۹	۲۱۰۰	۹۳۰/۷	۱۷۸۸	۱۰۰۰	۱۶۳۰	۸۴۹	۲۱۸۲	۱۰۱۷/۵	مقدار
	۱۳۳۹۱	۹۵۶۷	۸۹۸۶	۸۶۶۴	۳۵۸۸	۹۰۰۰	۷۸۰۰	۵۵۷۴	۶۶۰۰	۶۶۰۰	۶۰۷۵	ارزش
انواع کسپرو	-	-	۱۶۶	-	۳۶/۲	۷۰	۲۷/۵	۶۲	۲۷/۱۲	۱۲/۵	-	مقدار
	-	-	۳۶۵	-	۹۰	۲۲۵	۱۰۰۰	۱۸۵	۹۲	۵۸	-	ارزش
سایر	۵۳۳۰	۳۴۶۵	۴۱۱۷	۳۳۲۱/۱	۷۲۵	۸۵۲۶/۳	۴۳۳۱/۵	۳۳۳۷/۲	۱۸۹/۴	۳۹/۸۸	-	مقدار
	۳۳۷۴/۶	۳۷۸۵	۵۶۵۸	۴۱۶۰/۳	۱۱۵۷/۱	۱۰۱۶۰/۷	۴۲۲۲	۲۵۹۰	۵۴۴	۴۱۴	-	ارزش
جمع	۹۵۱۷/۵۵	۶۸۵۵	۷۱۰۴	۵۸۳۸/۶	۱۹۳۹/۶	۱۰۰۰۲۴/۳	۵۸۰۶	۴۴۹۱/۲	۱۷۸۲/۵۳	۳۹۹۶/۳۸	۱۶۳۵/۵	مقدار
	۵۳۳۵/۹	۵۲۳۱	۴۹۷۵/۵	۴۸۳۷/۳	۴۳۸۵/۱	۵۱۹۳۵/۷	۴۲۷۶	۵۵۳۶	۶۱۳۵۸	۶۲۶۱۸	۴۸۹۸۳	ارزش

منابع: سالنامه آماری شیلات ایران.

جدول ۱۰. برنامه ارزش صادرات انواع آبزیان و فراورده‌های شیلاتی طی سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۷۸

ارقام: هزار دلار

شرح	۱۳۶۸	۱۳۶۹	۱۳۷۰	۱۳۷۱	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸
خاویار	۵۲۰۰۰	۵۶۰۰۰	۵۹۴۵۰	۶۳۰۰۰	۶۵۱۰۰		۳۳۲۷۵	۳۹۹۰۰	۴۷۳۴۴	۵۲۰۶۲	۵۷۵۰۰
ماهی خاویاری	۴۸۰۰	۷۲۰۰	۸۲۰۰	۹۶۰۰	۱۰۷۰۰		۱۵۰۰	۲۵۰۰	۶۰۰۰	۶۰۰۰	۶۰۰۰
جمع	۵۶۸۰۰	۶۳۲۰۰	۶۷۶۵۰	۷۲۶۰۰	۷۵۸۰۰		۳۴۷۷۵	۴۲۴۰۰	۵۳۳۴۴	۵۸۰۶۲	۶۲۵۰۰
* میگو	-	-	-	-	-		۱۴۵۰۰	۲۰۰۰۰	۲۵۵۰۰	۲۸۰۰۰	۳۲۰۰۰
انواع کنسرو *	-	-	-	-	-		۹۰۰	۷۰۰۰	۳۳۰۰	۶۰۰۰	۷۰۰۰
سایر *	-	-	-	-	-		۲۸۷۲۰	۳۹۸۲۰	۴۷۱۴۰	۵۳۲۰۰	۵۷۵۰۰
جمع	۹۳۵۰	۲۰۵۸۰	۴۲۰۹۰	۵۴۵۶۰	۷۵۵۰۰		۴۴۱۲۰	۶۱۸۲۰	۷۵۹۴۰	۸۷۲۰۰	۹۶۵۰۰
جمع کل	۶۶۱۵۰	۹۳۷۸۰	۱۰۹۷۴۰	۱۲۷۱۶۰	۱۵۱۳۰۰		۷۸۸۹۵	۱۰۴۲۲۰	۱۲۹۲۸۴	۱۴۵۶۶۲	۱۶۰۰۰۰

* در برنامه اول برای سایر محصولات شیلاتی به غیر از خاویار و ماهی خاویاری، تنها ارزش کل محصولات پیش‌شده است و از بیش بینی جزئیات خودداری شده است.

مأخذ: برنامه پنج ساله دوم، زیر بخش شیلات و آبزیان.

مقایسه جدول ۹ با جدول ۱۰ نشان می‌دهد که در برنامه اول ۷۴/۱ درصد صادرات خاویار، ۳۱/۵ درصد ماهی خاویاری و ۱۹/۹ درصد سایر محصولات شیلاتی و در برنامه دوم، به ترتیب، ۷۸/۴ درصد، ۲۴/۵ درصد و ۱۷/۱ درصد هدف برنامه محقق شده است، و در مجموع، در برنامه اول ۵۰ درصد و در برنامه دوم ۴۰/۳ درصد ارزش صادرات تحقق یافته است.

گفتنی است که کاهش ارزش صادرات خاویار به دلیل کاهش مقدار وزنی صادرات بوده است که در مجموع ارزش هر کیلوی آن تقریباً دو برابر شده است. در افق دو برنامه، به ترتیب، برای صادرات خاویار، ماهی خاویاری و سایر محصولات شیلاتی از نظر ارزش ۳۵/۹ درصد، ۳/۷ درصد و ۶۰/۴ درصد سهم در نظر گرفته شده بود که به ۶۴/۲ درصد، ۳/۷ درصد و ۳۲/۱ درصد رسیده است. بنابراین، می‌توان گفت عملکرد به گونه‌ای بوده که جای صادرات خاویار با سایر محصولات جابه‌جا شده و این امر نشان دهنده آن است که در فعال نمودن بخش خصوصی و در بازاریابی موفق عمل نشده است که امید است با توجه به استعدادهای بالقوه این فعالیت و زمینه‌های مساعد صادرات آن سهم محصولات شیلاتی در صادرات کالاهای غیر نفتی افزایش یابد. موضوع دیگر قابل اشاره، فراهم‌سازی زمینه فعالیت‌های صنایع پسین و پیشین شیلاتی است که به عنوان نمونه در افق دو برنامه برای کارخانه‌های یخ‌سازی ۶۹۵۰ تن در روز در برنامه ظرفیت پیش‌بینی شده بود که ۶۳۴۰ تن در روز آن محقق شد. براساس برنامه، در سال پایانی برنامه دوم قرار بود ظرفیت تولید کارخانه‌های کنسروسازی به ۲۹۸ میلیون قوطی در سال، ظرفیت کارخانه‌های پودر ماهی به ۴۱۳۱۰ تن در سال، ظرفیت سردخانه‌ها به ۵۴/۳ تن و ظرفیت واحد انجماد به ۱۲۶۰ تن در روز افزایش یابد که به ترتیب، در هر کدام از موارد یادشده، ۹۱/۲ درصد، ۶۸/۱ درصد، ۲/۵ درصد، ۱۸۹/۷ درصد و ۸۰/۵ درصد از هدف‌های برنامه محقق شده است.

۵-۵. عملکرد شیلات در آموزش و تحقیقات

امروزه نیروی انسانی شاغل در هر بخش به عنوان سرمایه انسانی بخش به شمار می‌رود، به طوری که آموزش نیروی انسانی و ارتقای کیفیت آن می‌تواند از شاخص‌های پویایی بخش محسوب شود.

زیرا آموزش نیروی انسانی و بالابردن سطح کیفی نیروهای شاغل می‌تواند عامل مؤثر در پیشرفت و توسعه بخش و همچنین افزایش کارایی باشد. در زیربخش شیلات نیز آموزش نیروی انسانی شاغل و آشنایی آنها با فن‌آوری پیشرفته دنیا در خصوص تولید و بهره برداری از آبزیان، نقش اساسی در حفظ و بازسازی ذخایر و همچنین افزایش تولید ایفا می‌نماید. ضمن آن که در این زیربخش سهم نیروی انسانی در تولید و تأثیر کیفیت نیروی انسانی شاغل در تولید و بهره برداری به مراتب بالاتر و مهم‌تر از سایر بخش‌ها می‌باشد.

آموزش نیروی انسانی زیر بخش شیلات در کشور به صورت آموزش ترویجی و آموزش ضمن خدمت می‌باشد که در جدول ۱۱ ارائه شده است. براساس این جدول، آموزش نیروی انسانی در قسمت ترویج از ۹۹۳۰ نفر روز در سال ۱۳۶۹ با یک روند صعودی قابل ملاحظه به ۳۲۹۸۵ نفر روز در سال ۱۳۷۸ افزایش یافته است که تقریباً نیمی از این نیروی انسانی در قسمت صید و نیمی دیگر در قسمت آبزی پروری آموزش دیده‌اند. همچنین آموزش ضمن خدمت نیروی انسانی، به طور متوسط، در دوره ۱۳۶۹-۱۳۷۸ سالانه ۳۴۱۲ نفر بوده است.

هزینه‌های تحقیق و توسعه، از شاخص‌های بسیار مهم در پویایی، رشد و توسعه هر بخش می‌باشد. این هزینه‌ها که تأیید عمده‌ای بر پویایی سیستم خواهد داشت، در بیشتر فعالیت‌های دنیای امروز سهم شایانی از کل هزینه‌ها را به خود اختصاص داده است. این هزینه‌ها در زیربخش شیلات متأسفانه به تفکیک و به تفصیل قابل دسترس نبوده و تنها عملکرد اعتبار تحقیقاتی شیلات در برنامه اول و دوم توسعه به صورت سرجمع قابل ارائه است. این اعتبار در برنامه اول توسعه ۲۲/۱ میلیارد ریال بوده که در برنامه دوم توسعه به ۴۴/۲ میلیارد ریال افزایش یافته است. اما این که هزینه‌های تحقیقاتی انجام شده دارای چه دستاوردهایی بوده و این که از کارایی لازم برخوردار بوده یا نه و تا چه اندازه هدف‌های برنامه را محقق کرده، اطلاع دقیقی در دسترس نیست و باید مورد ارزیابی قرار گیرد. اما می‌توان گفت که جهت‌گیری پروژه‌های تحقیقاتی باید از تحقیقات پایه به سمت تحقیقات کاربردی در جهت رفع معضلات و نیازهای روز صیادان و آبزی پروران کشور گام بردارد.

جدول ۱۱. عملکرد شیلات در آموزش نیروی انسانی طی دوره ۱۳۶۹-۱۳۷۸

واحد: نفر روز

۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳	۱۳۷۲	۱۳۷۱	۱۳۷۰	۱۳۶۹	شرح
۱۳۷۰	۲۱۰۰۷	۲۴۲۵۰	۲۰۸۱۰	۱۰۹۲۰	۱۱۶۳۱	۲۳۶۹۴	۲۲۱۶۱	۱۵۳۵۵	۵۶۹۹	
۱۵۷۱۵	۱۴۷۲۵	۱۸۰۹۸	۱۴۹۲۶	۱۷۶۰۵	۱۱۱۲۲	۹۷۳۱	۶۲۴۸	۴۹۶۱	۴۲۳۱	آموزش ترویجی
۳۳۹۸۵	۲۵۷۵۲	۴۲۳۳۸	۳۵۷۲۶	۲۸۵۲۵	۲۳۸۷۳	۳۳۳۲۵	۳۰۴۰۹	۲۰۳۱۶	۹۹۳۰	جمع
۳۳۲۸	۲۱۰۶	۳۳۷۶	۲۴۲۳	۳۱۱۳	۲۶۱۶	۳۹۶۵	۵۰۳۴	۳۸۹۹	۲۹۳۹	آموزش ضمن خدمت کارکنان

منابع: گزارش عملکرد دوره‌های آموزشی شرکت سهامی شیلات ایران، اداره کل آموزش و ترویج، اداره آموزش شرکت سهامی شیلات ایران، سال‌های ۱۳۷۶ و ۱۳۷۹.

۶. خلاصه و نتیجه گیری و پیشنهادها

یکی از زیر بخش‌های مهم بخش کشاورزی، شیلات می‌باشد که این زیر بخش در تأمین امنیت غذایی کشور، صادرات غیر نفتی و ایجاد اشتغال نقش مهمی را عهده دار می‌باشد. این زیر بخش اقتصادی که سهمی حدود $۲۳/۰$ درصد از تولید ناخالص داخلی کشور را به خود اختصاص می‌دهد، بیش از $۱/۵$ درصد صادرات غیر نفتی کشور را تشکیل داده و سهمی معادل $۸۱/۰$ درصد در اشتغال کل کشور دارد.

شناخت وظایف، هدف‌های و برنامه‌های این زیر بخش مهم اقتصادی و ارزیابی عملکرد این زیربخش با آنچه در برنامه‌های توسعه اقتصادی کشور برای آن در نظر گرفته شده بود، می‌تواند در اجرای بهتر وظایف، شناخت مشکلات و راهبردهای مؤثر برای عملکرد بهتر مفید باشد.

یکی از وظایف اساسی شیلات مطابق اساسنامه این شرکت تأمین شرایط لازم برای افزایش توان صیادی و رشد و گسترش میزان صید است، و به تبع آن، رشد و گسترش مصرف ماهی و سایر آبزیان در کشور و رشد آن می‌تواند شاخص مطلوبی برای عملکرد شیلات در بخش تولید و پرورش باشد. عملکرد شیلات در این حوزه نشان می‌دهد که در مجموع دو برنامه، کمتر از $\frac{۱}{۴}$ هدف برنامه محقق شده است. براساس هدف برنامه اول توسعه، متوسط رشد سالانه تولید $۱۹/۵$ درصد در نظر گرفته شده بود که عملکرد برنامه رشد متوسط سالانه $۵/۲$ درصد را نشان می‌دهد. همچنین براساس برنامه دوم، هدف رشد متوسط سالانه $۱۰/۳$ درصد برای تولید آبزیان در نظر گرفته شده بود که عملکرد نشان‌دهنده رشد متوسط سالانه $۱/۷$ درصد بوده است. مقایسه عملکرد رشد متوسط سالانه با میزان هدف دو مفهوم را به دنبال دارد. ابتدا این که ضعف در برنامه‌ریزی و شناخت امکانات بالقوه را می‌رساند که تا امکانات به طور صحیح شناخته نشود، نمی‌تواند هدف‌گذاری دقیق برای آن صورت گیرد. دوم این که ناشی از ضعف عملکرد باشد که در مجموع یک نکته کلی را می‌رساند و آن این که متولی بخش مربوطه دارای ضعف است و این ضعف متوجه موارد فراوانی است که در گزارش به آن پرداخته‌ایم.

وظیفه دیگر شیلات در تکثیر و بازسازی ذخایر است که در این حوزه نیز به‌رغم آن که شیلات

توانسته تولید بچه ماهی را در سطح مطلوبی افزایش دهد، اما بچه ماهی‌های رها سازی شده در دریا رشد مطلوبی را نسبت به تولید بچه ماهی نشان نمی‌دهد، به طوری که سهم بهره برداری از آب‌های شمال روبه مخاطره خواهد بود.

عملکرد شیلات در سرمایه گذاری نیز نشان می‌دهد که بجز در برخی از سال‌ها که عملکرد سرمایه گذاری از میزان پیش بینی شده در برنامه بیشتر بوده، در بقیه سال‌ها، میزان پیش بینی شده برنامه محقق نشده و حدود $90/2$ درصد هدف برنامه محقق شده است.

در بخش صادرات نیز شیلات توانسته در برنامه اول از نظر میزان وزنی در صادرات خاویار $70/3$ درصد، ماهی خاویاری $23/1$ درصد و سایر محصولات شیلاتی $20/6$ درصد هدف برنامه را محقق سازد. ضمن آن که به واسطه کاهش صادرات وزنی خاویار در برنامه دوم عملاً ارزش صادرات فرآورده‌های شیلاتی افزایش نداشته است. به عبارت بهتر، در برنامه دوم به واسطه کاهش ذخایر ماهیان خاویاری، سیاست شیلات روی افزایش سایر محصولات شیلاتی تنظیم شده بود، اما به واسطه کم تجربه بودن و تلاش بازاریابی اندک توسط بخش خصوصی برای سایر فرآورده عملاً شیلات نتوانسته توفیق چندانی در صادرات سایر محصولات (بجز خاویار) خود به دست آورد و دلیل عمده آن فعال نبودن بخش خصوصی و عدم بازاریابی موفق بوده است.

اما برای بهبود عملکرد شیلات پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود.

- اعمال اصول نوین مدیریت صیادی و شیلاتی با الگوبرداری صحیح و فکورانه از کشورهای صاحب فن آوری.

- برقراری نظام مدیریت تکثیر و رهاسازی پایدار و منسجم.

- گسترش صید از آب‌های دور و یا ذخایر بهره برداری نشده و رقابت در عرصه صید بین الملل.

- حمایت به منظور ایجاد بستر تسهیلاتی برای تأمین نهاده‌ها و هدایت زیر بخش.

- باز آموزی و ارتقای دانش فنی و تخصصی کارکنان و صاحبان حرف شیلاتی به فن آوری

پیشرفته به منظور افزایش بهره‌وری.

- هدایت و سامان‌دهی در ایجاد تشکیلات خصوصی در ارائه خدمات اطلاعات رایانه‌ای و آماری

تخصصی امور زیربخش در جهت رفع نواقص نظام آماری و خدمات مشاوره‌ای.

- تلفیق اتحادیه‌ها، انجمن‌های صنفی و شرکت‌های تعاونی تخصصی نامتجانس به منظور رفع ناهماهنگی.

- ارتقای آگاهی جامعه به مزایای مصرف آبریزان با هماهنگی دستگاه‌هایی چون وزارت بهداشت و درمان.

- خصوصی‌سازی با واگذاری فعالیت تصدی‌گری شیلات و فراهم نمودن زمینه مساعد برای فعالیت بخش خصوصی توانمند.

- اولویت در تجهیز و تکمیل کیفی بنادر صیادی برای افزایش تعداد آنها.

- ایجاد انگیزه و برقراری ساز و کارهای لازم برای تجارت جهانی آبریزان با نظام‌مند نمودن زنجیره تولید و توزیع محصولات شیلاتی.

- افزایش خدمات حمایتی چون معافیت‌های مالیاتی، تسهیلات بانکی، بیمه و... .

- بازنگری در تشکیلات و وظایف شرکت سهامی شیلات ایران و بهبود ساختار نظام بهره‌برداری و حاکمیتی امور آبریزان.

- توجه بیشتر به افزایش تولید در واحد سطح به منظور بهره‌وری و تولید اقتصادی از فضاهای موجود به جای توسعه بی‌رویه سایت‌های پرورش ماهی و میگو.

- توجه بیشتر به برنامه ریزی، با توجه به ظرفیت‌ها و سوابق برنامه ریزی زیربخش و توان اجرایی کشور.

- توجه بیشتر و محتاطانه به اثرات و پیامدهای زیست‌محیطی با توجه به توسعه سریع آبریزی‌پروری در کشور.

- ارائه برنامه مشخص همراه با راهکار اجرایی قابل حصول برای عناوین کلان انتخابی سیاست‌های زیربخش، و در نتیجه، تحقق سیاست.

- سامان‌دهی والگو برداری مناسب به منظور حراست و حفاظت از ذخایر دریا و مبارزه با قاچاق و تخریب.

- رعایت مبانی اقتصاد در ترویج پروژه‌ها و بازنگری سنواتی در ترویج آنها با رعایت ترتیبی تحقیق، آموزش، ترویج برای فراهم سازی بستر انگیزشی سرمایه گذاران در عرصه تولید و عرضه و ایجاد خوش بینی در فعالیتی اقتصادی و پایدار.

منابع

- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۷۹). حساب‌های ملی ایران ۷۷-۱۳۳۸.
- سازمان خواروبار و کشاورزی. (سال ۱۹۹۸). سالنامه آماری.
- شرکت سهامی شیلات ایران. (۱۳۶۸). برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی زیر بخش شیلات و آبیان (آب‌های شمال). معاونت طرح و برنامه.
- _____ (۱۳۶۸). برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی زیر بخش شیلات و آبیان (آب‌های جنوب). معاونت طرح و برنامه.
- _____ (۱۳۶۸). برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی زیر بخش شیلات و آبیان (آب‌های داخلی). معاونت طرح و برنامه.
- _____ (۱۳۷۳). برنامه پنج ساله دوم زیر بخش شیلات و آبیان: در برنامه پنج‌ساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۷۸-۱۳۷۴.
- معاونت طرح و برنامه، دفتر برنامه و بودجه و نظارت.
- _____ (۱۳۷۶). مجموعه کامل قوانین و مقررات شیلات و آبیان. اداره کل حقوقی شیلات ایران.
- _____ . گزارش شیلات ایران. روابط عمومی و بین‌الملل.
- _____ (۱۳۷۶ و ۱۳۷۹). گزارش عملکرد دوره‌های آموزشی شرکت سهامی شیلات ایران. اداره کل آموزش و ترویج، اداره آموزش.
- _____ (۱۳۷۷). ویژه‌نامه هشتمین همایش ملی شیلات ایران (دومین همایش تکثیر و پرورش آبیان). اداره کل روابط عمومی و بین‌الملل شیلات ایران.
- _____ (۱۳۷۸). سالنامه آماری شیلات ایران. دفتر طرح و توسعه. سال‌های

جمهوری اسلامی ایران
سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور

مجموعه بخشنامه‌ها و دستورالعملها

در امور

- ۱- استانداردها و معیارهای فنی
- ۲- تشخیص صلاحیت و ارجاع کار به مهندسان مشاور و پیمانکاران
- ۳- قراردادهای مهندسان مشاور
- ۴- قیمت‌های پایه
- ۵- پیمانهای پیمانکاران
- ۶- تعدیل آحاد بها
- ۷- قوانین و مقررات